

А. А. Радчук, кандидат юридичних наук,
голова Одеського окружного адміністративного суду
ORCID ID: 0009-0004-0786-815X

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ АДМІНІСТРАТИВНИМИ СУДАМИ УКРАЇНИ

В статті досліджено особливості захисту прав військовослужбовців адміністративними судами України. З початком повномасштабної агресії Російської Федерації проти України, захист прав військовослужбовців набуває надзвичайної значущості, адже саме вони є основною силою, що забезпечує територіальну цілісність та суверенітет нашої країни. Сучасне українське суспільство переживає надзвичайно важкий період, коли питання забезпечення прав військовослужбовців стають особливо актуальними. Захист прав військовослужбовців є не лише конституційним обов'язком держави, але й важливою складовою соціальної стабільності у військовому середовищі. Військовослужбовці, які на передовій захищають нашу державу, повинні мати впевненість у тому, що їхні права будуть належним чином захищені. Це включає не лише правовий, але й соціальний захист, адже військова служба пов'язана з підвищеними ризиками для життя та здоров'я. В умовах воєнного стану виникають специфічні проблеми, які вимагають комплексного підходу до їх вирішення. Адміністративні суди відіграють ключову роль у цьому процесі, адже саме вони часто є останньою інстанцією, де військовослужбовці можуть знайти захист своїх прав. Військовослужбовці, які несуть службу в умовах постійного ризику, повинні мати надійну правову підтримку, що забезпечить їм соціальні гарантії та захист їхніх прав. Це стосується як питань соціального забезпечення, так і захисту від неправомірних дій з боку державних органів та посадових осіб.

Визначено, що адміністративно-правовий захист прав військовослужбовців є сукупністю засобів і процедур, що використовуються для відновлення порушених прав військовослужбовців. Забезпечення прав військовослужбовців в адміністративних судах України є багатогранним та складним процесом, що потребує комплексного підходу та врахування численних юридичних, соціальних та адміністративних аспектів. Впровадження спеціалізованих військових судів, вдосконалення законодавчої бази та врахування міжнародної практики сприятимуть більш ефективному захисту прав військовослужбовців, що, у свою чергу, забезпечить соціальну стабільність та правопорядок у військовому середовищі України.

Ключові слова: військовослужбовці, адміністративно-правове забезпечення, захист, права, адміністративні суди, Збройні Сили України.

A. A. Radchuk. Features of the protection of the rights of military personnel by the administrative courts of Ukraine

The article examines the peculiarities of the protection of the rights of military personnel by the administrative courts of Ukraine. With the beginning of the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine, the protection of the rights of military personnel becomes extremely important, because they are the main force that ensures the territorial integrity and sovereignty of our country. Modern Ukrainian society is going through an extremely difficult period, when the issues of ensuring the rights of military personnel are becoming particularly urgent. Protection of the rights of military personnel is not only a constitutional duty of the state, but also an important component of social stability in the military environment. Military personnel who are on the front lines protecting our country must have confidence that their rights will be properly protected. This includes not only legal but also social protection, because military service is associated with increased risks to life and health. In the conditions of martial law, specific problems arise that require a complex approach to their solution. Administrative courts play a key role in this process, as they are often the last instance where servicemen can seek protection of their rights. Administrative courts play a key role in this process, as they are often the last instance where servicemen can seek protection of their rights. Military personnel serving in conditions of constant risk must have reliable legal support that will provide them with social guarantees and the protection of their rights. This applies both to issues of social security and protection against illegal actions by state bodies and officials.

It was determined that the administrative and legal protection of the rights of servicemen is a set of means and procedures used to restore the violated rights of servicemen. Ensuring the rights of servicemen in the administrative courts of Ukraine is a multifaceted and complex process that requires a comprehensive approach and consideration of numerous legal, social and administrative aspects. The introduction of specialized military courts, improvement of the legislative framework and consideration of international practice will contribute to more effective protection of the rights of servicemen, which, in turn, will ensure social stability and law and order in the military environment of Ukraine.

Key words: military personnel, administrative and legal support, protection, rights, administrative courts, Armed Forces of Ukraine.

Актуальність дослідження. Актуальність дослідження захисту прав військовослужбовців адміністративними судами України не може бути переоціненою в умовах сучасних викликів та загроз, які стоять перед нашою державою. З початком повномасштабної агресії Російської Федерації проти України, захист

прав військовослужбовців набуває надзвичайної значущості, адже саме вони є основною силою, що забезпечує територіальну цілісність та суверенітет нашої країни. Захист прав військовослужбовців є не лише конституційним обов'язком держави, але й важливою складовою соціальної стабільності у військовому середовищі. Військовослужбовці, які на передовій захищають нашу державу, повинні мати впевненість у тому, що їхні права будуть належним чином захищені. Це включає не лише правовий, але й соціальний захист, адже військова служба пов'язана з підвищеними ризиками для життя та здоров'я. В умовах воєнного стану виникають специфічні проблеми, які вимагають комплексного підходу до їх вирішення. Адміністративні суди відіграють ключову роль у цьому процесі, адже саме вони часто є останньою інстанцією, де військовослужбовці можуть знайти захист своїх прав. Військовослужбовці, які несуть службу в умовах постійного ризику, повинні мати надійну правову підтримку, що забезпечить їм соціальні гарантії та захист їхніх прав. Це стосується як питань соціального забезпечення, так і захисту від неправомірних дій з боку державних органів та посадових осіб. Саме тому, дослідження особливостей захисту прав військовослужбовців в адміністративних судах України є надзвичайно важливим і актуальним на сьогоднішній день.

Огляд останніх досліджень. В основу нашого дослідження лягли наукові дослідження таких науковців, як В. Авер'янова, О. Бандурка, Ю. Битяка, М. Беланюк, С. Беньковського, П. Богущького, В. Галунько, І. Гибалюк, Б. Головка, І. Голосніченка, С. Гончарука, О. Гущина, Є. Додіна, К. Драмаренко, О. Зайчука, В. Зеленого, Р. Калюжного, Л. Кельмана, Л. Ковалюка, А. Комзюка, В. Колпакова, Т. Коломоєць, В. Котюкф, І. Коржа, В. Курило, Д. Лук'яновф, Н. Матузовф, О. Негодченко, М. Остапенко, Н. Оніщенко, В. Пашинського, В. Петкова, В. Погорілко, П. Рабіновича, А. Селіванова, С. Скуріхіна, М. Хавронюка, Ю. Шайгородського, М. Шульги, В. Шульгіна, І. Шопіної, В. Яценка та інших. Однак, свою увагу звертали на загальні положення адміністративного, військового права, або аналізувати більш загальні, суміжні чи спеціальні виклики.

Мета статті полягає в тому щоб проаналізувати особливості захисту прав військовослужбовців адміністративними судами України, запропонувати своє бачення з цього питання.

Виклад основних положень. Сучасне українське суспільство переживає надзвичайно важкий період, коли питання забезпечення прав військовослужбовців стають особливо актуальними. Важливість даного дослідження підкреслюється також і тим, що адміністративне право є основним інструментом регулювання відносин між державою та її громадянами, в тому числі військовослужбовцями. Воно охоплює широкий спектр питань, від соціального забезпечення до правових механізмів оскарження неправомірних дій посадових осіб. Зважаючи на це, дослідження адміністративно-правового захисту прав військовослужбовців є важливим внеском у розвиток правової системи України.

Конституційні норми містять прямі зобов'язання України гарантувати свій статус як соціальної держави (передбачають реальні механізми підтримки конкретних груп громадян): держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей (частина п'ята статті 17); рівність прав жінки і чоловіка забезпечується встановленням для жінок пенсійних пільг (частина друга статті 24); громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом (частина перша статті 46); утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу (частина третя статті 52) [1].

Адміністративно-правовий захист прав і свобод людини і громадянина являє собою сукупність застосовуваних у порядку, врегульованому нормами адміністративного права, засобів, спрямованих на здійснення уповноваженими на те органами (посадовими особами), а також особами та громадянами відповідних процесуальних дій (процедур). Адміністративно-правовий захист - це сукупність способів, прийомів і різних процесуальних дій, встановлених у законному порядку, за допомогою яких здійснюється відновлення порушеного права особи [2]. Відповідно до статті 1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» соціальний захист військовослужбовців - діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом. У статті 2 зазначено, що ніхто не вправі обмежувати військовослужбовців та членів їх сімей у правах і свободах, визначених законодавством України [3]. У разі порушення зазначених прав особа має право для відновлення своїх прав звернутися до адміністративного суду України. На теренах України все більше закріплюється думка, що необхідно створити військові суди. Так наприклад, Ю. Бобров пропонує створити трьох інституційну побудову військових судів 1) окружні військові суди, 2) апеляційні військові суди, та 3) військову судову палату у Касаційному кримінальному суді у складі Верховного суду [4]. Науковець В. Рекшинський зазначив, що суд, реалізуючи судову владу виконує функцію захисту прав і свобод людини, будучи універсальною, історично сформованою, детально регламентованою нормами процесуального законодавства гарантією втілення принципів права, правильного застосування закону, встановлення реально існуючих суб'єктивних

прав та обов'язків сторін, а відповідно – будучи ефективною формою захисту прав людини в цілому та соціальних прав військовослужбовців, зокрема... У цьому контексті слід мати на увазі, що судова форма юрисдикційного захисту соціальних прав військовослужбовців, по-перше, об'єктивується за рахунок гарантування незалежності суду й самостійності суддів, що є основою виконання судом правозахисної функції держави, крізь призму якої військовослужбовці визнаються особами, котрі володіють людською гідністю та соціальними правами, що підлягають захисту з метою забезпечення соціальної безпеки військовослужбовців. По-друге, ця форма захисту соціальних прав ґрунтується на високих стандартах забезпечення якості правового захисту, які є значно вищими порівняно з іншими юрисдикційними формами захисту соціальних прав. По-третє, судова форма захисту соціальних прав військовослужбовців має два рівні – національний (КСУ, адміністративні суди та ВС) і міжнародний регіональний (ЄСПЛ). По-четверте, судовий захист соціальних прав військовослужбовців об'єктивується шляхом реалізації прав на судовий захист та на доступне правосуддя, у результаті чого військовослужбовці можуть захистити свої права за допомогою найбільш ефективного правозахисного інституту, стикаючись при цьому з найменшими бар'єрами [5].

Для вирішення питань соціального захисту потрібен комплексний підхід всіх без винятку гілок влади. З цього приводу суддя С. Стеценко зазначив, що при вирішенні конкретної адміністративної справи, у якій військовослужбовець виступає як позивач є багато проблем. Тому досить часто судді, розглядаючи спірні правовідносини, окрім норм закону, застосовують практику Європейського суду з прав людини, Суду Європейського Союзу, норми Конституції України як норми прямої дії. Також, ним звернута увага на проблемні питання, які виникають під час захисту прав військовослужбовців в умовах воєнного стану. Так, одне з проблемних питань стосується отримання одноразової грошової допомоги в разі загибелі, інвалідності, втрати працездатності. Ключова проблема полягає в тому, що чинне законодавство України донедавна містило дворічний строк як строк, перевищення якого не надавало права військовослужбовцеві на отримання відповідної допомоги в більшому розмірі. Водночас, зауважив він, уже в період дії воєнного стану Конституційний Суд України визнав таке обмеження права на соціальний захист військовослужбовців неконституційним і скасував його [6]. Найбільше звернень від військовослужбовців стосується невиплат різних видів грошового забезпечення, особливо пенсійного забезпечення.

Верховний Суд у справі № 638/14258/16-а нагадав: Кабінету Міністрів України надано право на встановлення умов та порядку перерахунку пенсій, а також розмірів складових грошового забезпечення для такого перерахунку. Підставою для проведення перерахунку пенсії є фактична зміна розміру хоча б одного з видів грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців, проведена на підставі рішення суб'єкта владних повноважень, наділеного правом установлювати чи змінювати види грошового забезпечення військовослужбовців. З 1 січня 2008 року (дати набрання чинності постановою № 1294) були визначені нові види грошового забезпечення військовослужбовців. Довідки видаються державним органом, з якого особи були звільнені із служби. Пенсіонери подають органам, що призначають пенсії, додаткові документи, які дають право на підвищення пенсії. Держави [1]. Доволі дискусійним є питання стосовно виплати щорічної разової грошової допомоги до 5 травня (з 2023 року ця допомога виплачується до 24 серпня, до Дня Незалежності України), зокрема щодо того, в якому розмірі військовослужбовець має право отримати таку доплату. Вирішуючи це питання, Верховний Суд дійшов висновку, що для визначення розміру разової грошової допомоги особам з інвалідністю внаслідок війни у 2022 році слід застосовувати не Порядок використання у 2022 році коштів державного бюджету, передбачених для виплати щорічної разової грошової допомоги ветеранам війни і жертвам нацистських переслідувань (затверджений постановою КМУ від 7 травня 2022 року № 540), а Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», який має вищу юридичну силу та є спеціальним законом у цій сфері відносин. Питання щодо захисту прав військовослужбовців в адміністративному суді та особливостей судового розгляду справ про воєнні злочини висвітлили судді ВС [6].

Дуже часто оскаржуються і рішення про відмову у наданні відповідного статусу. Оскарження рішення комісії про відмову у наданні статусу (позитивна судова практика) Верховний Суд у постанові 802/969/17-а від 13.02.2018 задовольнив вимоги особи, що брала участь в АТО, зазначивши, що відмова у наданні статусу відповідною Комісією ДФС не є законною, оскільки не містить жодної підстави для відмови, яка передбачена Положенням про Комісію з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій у Державній фіскальній службі України, а перелік таких підстав, як відомо, є вичерпним: «...рішення Комісії з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій у Державній фіскальній службі України про відмову ...в наданні статусу учасника бойових дій...не містить будь-яку передбачену...підставу для відмови. Зазначене свідчить про незаконність оскаржуваного рішення» [7]. Незадоволення рішень суддів призводить до звернень ЄСПЛ, так наприклад, Європейським судом з прав людини проти України постановлено низку рішень, які безпосередньо стосуються незабезпечення права на соціальний захист, зокрема, рішення у справі Так у справі «Дмитренко та Бездорожній проти України» (Заяви № 59552/11 та № 7096/12) невиплату державою підвищення до їхніх пенсій за період з 02 квітня по 31 грудня 2006 року [8]. Отже, проблематика захисту прав військовослужбовців в Україні є однією з найбільш актуальних та комплексних завдань адміністративно-правового регулювання.

Висновок. Отже, адміністративно-правовий захист прав військовослужбовців є сукупністю засобів і процедур, що використовуються для відновлення порушених прав військовослужбовців. Забезпечення прав військовослужбовців в адміністративних судах України є багатогранним та складним процесом, що потребує комплексного підходу та врахування численних юридичних, соціальних та адміністративних аспектів. Впровадження спеціалізованих військових судів, вдосконалення законодавчої бази та врахування міжнародної практики сприятимуть більш ефективному захисту прав військовослужбовців, що, у свою чергу, забезпечить соціальну стабільність та правопорядок у військовому середовищі України.

Список використаних джерел:

1. Єзеров А.А. Захист прав ветеранів АТО / ООС, інших військовослужбовців адміністративними судами. Посібник. 2022. 206с
2. Адміністративно-правові засоби захисту прав людини і громадянина URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%...D0%B1%D0%B8_%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2_
3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
4. Юрій Бобров Актуальність створення військових судів в Україні: огляд результатів дослідження. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/35/pdf/pp-2019-35-12.pdf>
5. Рекшинський В.О., Судовий захист соціальних прав військовослужбовців в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО*. Випуск 80: частина 2. 2023. С. 454-459
6. Питання щодо захисту прав військовослужбовців в адміністративному суді та особливостей судового розгляду справ про воєнні злочини висвітлили судді ВС. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/press-centr/news/1490454/>
7. Аналітичний звіт юридичної сотні «Судові справи захисників» (Аналіз судових справ, позивачами в яких є учасники російсько-української війни за період з березня 2014 до березня 2018 року включно). Юридична сотня. 2019. 32с. URL: https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/Sudovi_spravy_zvit.pdf
8. Дмитренко та Бездорожній проти України. Європейський суд з прав людини. п'ята секція. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f23#Text